

Η Ανάλυση Περιεχομένου.

Η ανάλυση περιεχομένου είναι μια μέθοδος ελεγχόμενης και συστηματικής περιγραφής και ερμηνείας του προφορικού και του γραπτού λόγου.

Ορισμένες φορές μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για την ανάλυση εικόνων.

Οτιδήποτε έχει λεχθεί ή γραφεί μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο μελέτης με την ανάλυση περιεχομένου: άρθρα τύπου, διαφημίσεις, υλικό συνεντεύξεων ή μη δομημένων ερωτηματολογίων, πολιτικοί λόγοι, λογοτεχνικά άρθρα κ.α.

Ανάλυση υλικού συνεντεύξεων ή ανοιχτών ερωτήσεων.

Με όποιο τρόπο και να έχει συλλέγει ένα ποιοτικό υλικό, δεν είναι δυνατόν να παρακάμψει την ανάλυση περιεχομένου.

Ο πολυσύνθετος και ενίοτε αντιφατικός λόγος των υποκειμένων θα πρέπει να κατηγοριοποιηθεί και να κωδικοποιηθεί προκειμένου να μπορέσει να τον διαχειριστεί ο ερευνητής.

Η ανάλυση περιεχομένου μπορεί να βοηθήσει στο πέρασμα από ένα ανοικτό σε ένα κλειστού τύπου ερωτηματολόγιο.

Μπορεί επίσης να βοηθήσει στο να γίνουν συγκρίσεις ανάμεσα σε διαφορετικά δείγματα.

Η ανάλυση περιεχομένου χρησιμοποιείται πολύ συχνά και για την ανάλυση του λόγου αλλά και των εικόνων στα μέσα μαζικής επικοινωνίας.

Με την ανάλυση περιεχομένου μπορούμε να εξετάσουμε και να αναλύσουμε τα συμβολικά πολιτισμικά προϊόντα. Αυτά μπορεί να είναι μύθοι, τραγούδια, παραμύθια κ.α.

Η ανάλυση περιεχομένου αποτελεί μια μέθοδο που μπορεί να είναι ποσοτική αλλά και ποιοτική.

Στις δεκαετίες του 50 και του 60 στόχος των ερευνητών ήταν να αναλύσουν τα δεδομένα του με ένα τρόπο συστηματικό, σχολαστικό και αντικειμενικό.

Στόχος είναι να μειωθεί η πιθανότητα παραμόρφωσης των αποτελεσμάτων και της ανάπτυξης αντικειμενικών κριτηρίων για την ανάλυση των δεδομένων.

Βασική υπόθεση είναι ότι υπάρχουν αντικειμενικά δεδομένα του κοινωνικού κόσμου που μπορούν να μετρηθούν με αντικειμενικό τρόπο.

Η ποσοτική ανάλυση περιεχομένου είναι χρήσιμη ώστε να ανακαλύπτει τη διάρθρωση σε υλικό το οποίο είναι πολυπληθές.

Στην περίπτωση αυτή τα αποτελέσματα παρουσιάζονται συνήθως με τη χρήση περιγραφικής στατιστικής.

Η βασική αρχή της ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου είναι η δημιουργία ενός πλαισίου κωδικοποίησης όπου μπορεί να υπαχθεί όλο το υλικό.

Υπάρχουν πολύ τρόποι να κατηγοριοποιήσει κάποιος το υλικό του. Η κατηγορίες που θα χρησιμοποιηθούν εξαρτώνται από το ερευνητικό ερώτημα που ενδιαφέρει τον ερευνητή.

Η κατασκευή του πλαισίου κωδικοποίησης γίνεται σε ένα μικρό υπό- δείγμα του όλου υλικού, συνήθως στο 10%. Μπορεί ο ερευνητής να χρειαστεί να ξαναδουλέψει το πλαίσιο κωδικοποίησης μέχρι να είναι πλήρως ικανοποιημένος με το αποτέλεσμα.

Στη συνέχεια ο ερευνητής εφαρμόζει την κωδικοποίηση σε όλο το υλικό του.

Η ανάλυση με την περιγραφική στατιστική μπορεί να περιλαμβάνει συχνότητες όπως σε τι ποσοστό εμφανίζονται άρθρα για το περιβάλλον σε διαφορετικές εφημερίδες κ.α.

Μεγάλη σημασία έχει η αξιοπιστία των δεδομένων ιδιαίτερα στη φάση της κωδικοποίησης. Εδώ θα πρέπει να υπάρχει αξιοπιστία μεταξύ κριτών αλλά και αξιοπιστία διαχρονική.

Η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου δίνει ιδιαίτερη σημασία στην κατανόηση του νοήματος του υλικού.

Το περιεχόμενο του λόγου δε θεωρείται σταθερό και τυποποιημένο αλλά ως συμπαραγωγή του παραγωγού και του δέκτη.

Η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου βασίζεται περισσότερο στην ερμηνεία του νοήματος εκ μέρους του ερευνητή και λιγότερο στην καταμέτρηση. Αν και κατηγορείται ότι δεν έχει αυστηρή μεθοδολογία έχει μεγαλύτερο βάθος ανάλυσης.

Καθώς η ερμηνευτική δουλειά είναι πιο χρονοβόρα η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου συνήθως αναλύει λιγότερα δεδομένα από την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου.

Τα αποτελέσματα δεν αναπαριστώνται αριθμητικά αλλά μπορεί να παρουσιάζονται κομμάτια από κείμενα, συνεντεύξεις ή εικόνες.

Η αξιοπιστία και η εγκυρότητα είναι επίσης ιδιαίτερα σημαντική. Αυτή εξασφαλίζεται με την αναστοχαστικότητα και την διαφάνεια στις μεθόδους.

Η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου και η ποσοτική ανάλυση περιεχομένου μπορούν να χρησιμοποιηθούν συνδυαστικά.

Τρεις βασικές φάσεις της ανάλυσης του υλικού:

A. Προανάλυση. Η φάση αυτή στοχεύει στην συγκεκριμενοποίηση των υποθέσεων της έρευνας, στη συγκεκριμενοποίηση των στόχων της αλλά και στην επιλογή του υλικού που θα αναλυθεί.

1. Μια πρώτη εξερευνητική ανάγνωση η οποία μας εξοικειώνει με το υλικό και μπορεί να μας εμπνέει υποθέσεις και να μας βοηθά να εντοπίσουμε το κατάλληλο θεωρητικό και τεχνικό πλαίσιο για την ανάλυση του.

2. Η επιλογή του υλικού. Αυτή μπορεί να είναι δεδομένη (π.χ. συνεντεύξεις) ή να εξαρτάται από τους στόχους ή το αντικείμενο της έρευνας.

Οι βασικότεροι κανόνες για την επιλογή του corpus:

α. Η εξαντλητικότητα. Όταν έχουν οριστεί κριτήρια επιλογής του corpus θα πρέπει να συμπεριληφθούν σε αυτό όλα τα ντοκουμέντα που πληρούν όλα τα κριτήρια.

β. Η αντιπροσωπευτικότητα. Όταν αυτό είναι εφικτό θα πρέπει να γίνεται τυχαία δειγματοληψία. Το corpus θα πρέπει να είναι αντιπροσωπευτικό ως προς το αντικείμενο της έρευνας.

γ. Καταλληλότητα ή αρμοδιότητα. Το υλικό που υποβάλλεται σε ανάλυση θα πρέπει να είναι πλούσιο σε πληροφορίες που σχετίζονται με τους στόχους της έρευνας.

δ. Ομοιογένεια. Τα ντοκουμέντα που αποτελούν το corpus θα πρέπει να είναι ομοιογενή, να προέρχονται δηλαδή από το ίδιο είδος πηγών.

3. Ορισμός του αντικειμένου της έρευνας και η διατύπωση των υποθέσεων. Εδώ γίνεται αναφορά στους γενικότερους θεωρητικούς ή πρακτικούς στόχους της έρευνας στην ερευνητική ιδέα ή στα πρακτικά ερευνητικά προβλήματα που επιχειρεί να επιλύσει.

Οι υποθέσεις μπορεί να προϋπάρχουν της έρευνας, να διαμορφώνονται κατά τη διάρκεια της ανάλυσης ή η ανάλυση να προχωρά στα «τυφλά».

Αν υπάρχουν υποθέσεις θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στη φάση της προανάλυσης ώστε η οργάνωση της έρευνας και του υλικού να επιτρέπει τη διερεύνηση τους.

4. Ο ορισμός των κριτηρίων και των δεικτών της ανάλυσης. Θα πρέπει να οριστούν ποια είναι τα στοιχεία εκείνα που θα μας επιτρέψουν να επαληθεύσουμε ή να απορρίψουμε τις υποθέσεις μας.
5. Η προετοιμασία του υλικού. Είναι μια πρακτική εργασία που γίνεται πριν τη φάση της ανάλυσης. Εδώ γίνεται η προετοιμασία του υλικού (φωτοτυπίες, απομαγνητοφώνηση) πριν την ανάλυση.

B. Η φάση της ανάλυσης ή της εκμετάλλευσης του υλικού.

Η κωδικοποίηση. Εδώ καθορίζεται το πως θα κατατμηστεί το κείμενο, ποια θα είναι τα στοιχεία που θα ληφθούν υπόψη και ο ορισμός των μονάδων καταγραφής.

Η μονάδα καταγραφής είναι το τμήμα εκείνο του κειμένου το οποίο θα θεωρηθεί βασική μονάδα του κειμένου και θα μετρηθεί. Μπορεί να είναι η λέξη, μια πρόταση, ένα θέμα, μια παράγραφος, ένα κεντρικό σημείο αναφοράς ή και ολόκληρο κείμενο.

Η μονάδα συμφραζομένων είναι το τμήμα του κειμένου που έχει ευρύτερες διαστάσεις εντάσσουμε μέσα σε αυτό τη μονάδα μέτρησης μας και έτσι μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα το νόημα της.

Η κατηγοριοποίηση είναι η ομαδοποίηση των μονάδων καταγραφής που έχουν κοινά χαρακτηριστικά στην ίδια κατηγορία.

Τα κριτήρια που επιτρέπουν την κατάταξη κάθε μονάδας καταγραφής σε μια κατηγορία μπορεί να είναι σημασιολογικά.

Η κατηγοριοποίηση προϋποθέτει την ύπαρξη κοινών σημείων που επιτρέπουν την ομαδοποίηση τους και την κατάταξη τους στην ίδια κατηγορία.

Οι τεχνικές προϋποθέσεις που πρέπει να ικανοποιεί η κατηγοριοποίηση:

α. Εξαντλητικότητα. Όλες οι μονάδες καταγραφής θα πρέπει να μπορούν να ταξινομηθούν σε μια από τις κατηγορίες.

β. Η αποκλειστικότητα. Κάθε μονάδα καταγραφής θα πρέπει να είναι ταξινομήσιμη σε μια και μόνο κατηγορία.

γ. Το σύστημα κατηγοριών πρέπει να έχει μια κοινή αρχή ώστε κάθε κατηγορία να είναι αποκλειστική των άλλων κατηγοριών.

δ. Η αντικειμενικότητα. Ένα καλό σύστημα κατηγοριών με σαφή κριτήρια ορισμού ταξινόμησης μπορεί να εξουδετερώσει τον υποκειμενισμό των κωδικοποιητών.

ε. Πιστότητα. Η πιστότητα διασφαλίζει ότι ένα συγκεκριμένο υλικό θα ταξινομηθεί με τον ίδιο τρόπο από διαφορετικούς αναλυτές.

στ. Η αρμοδιότητα ή καταλληλότητα. Οι κατηγορίες θα πρέπει να είναι προσαρμοσμένες στο υπό ανάλυση υλικό, αλλά και στο θεωρητικό πλαίσιο και τις υποθέσεις του αναλυτή.

ζ. Η παραγωγικότητα. Πρόκειται για την «ικανότητα» των κατηγοριών να παράγουν πλούσια και ενδιαφέροντα δεδομένα, και ενδεχομένως, να οδηγήσουν σε νέες υποθέσεις.

Η Ποιοτική ανάλυση περιεχομένου (Mayring, 1983, 1985, 1988, 1993).

A. Η «συγκεφαλαίωση» μέσα από μια αφαιρετική διαδικασία επιχειρείται η μείωση του ερευνώμενου υλικού, η ανεύρεση των ουσιαστικών μηνυμάτων του περιεχομένου του και η παραγωγή ενός προϊόντος το οποίο θα παρέχει μια γενική εικόνα του υλικού.

B. Η «εξήγηση». Έχει στόχο να διευρύνει την κατανόηση συγκεκριμένων σημείων του κειμένου.

Γ. Η «δόμηση». Προσπαθεί να καταδείξει συγκεκριμένες πτυχές του υλικού.

1. Καθορισμός και παρουσίαση του υπό έρευνα υλικού.

2. Ανάλυση των συνθηκών κάτω από τις οποίες διαμορφώθηκε το υλικό.

α. Συλλογή αρχειακού υλικού αναφορικά με τους λόγους αντικατάστασης του βιβλίου, προσδοκίες της πολιτείας κ.α.

β. Συλλογή πληροφοριών για τους συγγραφείς ή τη συγγραφική ομάδα. Αναφέρεται τόσο στο συναισθηματικό όσο και στο γνωστικό υπόβαθρο.

γ. Παρουσιάζει τις συνθήκες συγγραφής ή σύνταξης των βιβλίων.

δ. Περιγράφει την ομάδα αποδοχής.

ε. Παρουσιάζει το ευρύτερο κοινωνικό-πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έγινε η συγγραφή των βιβλίων και μέσα στο οποίο καλούνται να λειτουργήσουν.

3. Τυπικά χαρακτηριστικά του υλικού. Εδώ περιγράφονται τα βασικά χαρακτηριστικά του βιβλίου (περιεχόμενα, αριθμός σελίδων, συγγραφείς κ.α.)

4. Κατεύθυνση της ανάλυσης. Το κείμενο είναι μια επικοινωνιακή αλυσίδα του τύπου πομπός-μήνυμα/ δίαυλος επικοινωνίας-δέκτης.

Το περιεχόμενο των βιβλίων δε νοείται ανεξάρτητα από:

α. Την περιρρέουσα κοινωνική ατμόσφαιρα (κυρίαρχη ιδεολογία, οικονομία, πολιτική, ιστορία κτλ.

β. Τον πομπό των μηνυμάτων. Το συναισθηματικό, το γνωστικό του υπόβαθρο και το υπόβαθρο δράσης του.

γ. Τον ερευνητή/ ερευνήτρια. Την προκατανόηση του θέματος, τις υποθέσεις του το γνωστικό/ συναισθηματικό του υπόβαθρο και το υπόβαθρο δράσης του.

5. Ερευνητικά ερωτήματα βάση ενός θεωρητικού πλαισίου. Στη φάση αυτή ο ερευνητής εντάσσει την έρευνα του σε ένα ευρύτερο θεωρητικό πλαίσιο βάση του οποίου θα αναλύσει τα δεδομένα του και θα καθορίσει τα ερευνητικά του ερωτήματα.

6. Καθορισμός των τεχνικών ανάλυσης και επιλογή του παραδείγματος με το οποίο θα γίνει η έρευνα-συγκρότηση του συστήματος κατηγοριών. Ορισμός της μονάδας ανάλυσης.

7. Επιλογή του παραδείγματος ανάλυσης.

A. Συγκεφαλαιωτική ποιοτική ανάλυση περιεχομένου. Μέσα από μια σύμψη του υλικού παρέχεται μια ευσύνοπτη εικόνα του.

B. Η εξήγηση (ανάλυση πλαισίου). Έχει στόχο να επεξηγήσει κάποιο κομμάτι που δημιουργεί αοριστία. Αυτό γίνεται με ορισμένα βήματα.

1. Λεξιλογική-γραμματική αποσαφήνιση.
2. Καθορισμός του υλικού της εξήγησης.
3. Ανάλυση «εγγύς πλαισίου».

4. Ανάλυση του «άπω πλαισίου».

5. «Εξηγητική» παράφραση.

6. Έλεγχος της «εξήγηση».

Γ. Η δόμηση. Η μέθοδος αυτή ενδιαφέρεται για την εσωτερική λογική και τους κανόνες που διέπουν τις σχέσεις των φαινομένων.

Θεματική ανάλυση

Η θεματική ανάλυση έχει στόχο να ανακαλύψει, να περιγράψει και να αναλύσει μοτίβα (patterns ή themes) στο υπό ανάλυση υλικό.

Ως μέθοδος δεν είναι προσηλωμένη σε μια μόνο επιστημολογική αρχή και συνεπώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί από ερευνητές που έχουν διαφορετικές επιστημολογικές δεσμεύσεις.

Ως «θέμα» ορίζεται κάθε μοτίβο που επαναλαμβάνεται στα δεδομένα και έχει να πει κάτι σημαντικό για αυτά. Έχει να κάνει με τη σημασιολογία των δεδομένων και όχι με τη μορφή τους.

Ένα θέμα δεν ορίζεται με ποσοτικούς όρους: εάν ένα μοτίβο είναι θέμα δεν εξαρτάται από το πόσες φορές παρουσιάζεται στα δεδομένα.

Η ανάλυση μπορεί να ξεκινήσει από «κάτω προς τα πάνω» δηλαδή από τα ίδια τα δεδομένα, ή «από πάνω προς τα κάτω» δηλαδή από τη θεωρία.

Η θεματική ανάλυση μπορεί να εστιάσει στη σημασιολογία και να παρουσιάσει το περιεχόμενο κάποιων δεδομένων ή να εξετάσει τα βαθύτερα νοήματα ή ιδεολογίες που κρύβονται πίσω από αυτά που λέγονται.

Η ανάλυση είναι μια διαδικασία μπρος-πίσω. Βλέπουμε τα δεδομένα και βγάζουμε κατηγορίες, μετά πηγαίνουμε πίσω ξανά στα δεδομένα και ξανά στις κατηγορίες.

Ερευνητές προτείνουν έξι βήματα για τη θεματική ανάλυση:

1. Γνωριμία με τα δεδομένα. Μέσα από το διάβασμα εξοικειωνόμαστε με τα δεδομένα.

2. Αρχική κωδικοποίηση. Εδώ αρχίζουμε να βγάζουμε τις αρχικές κατηγορίες που καλύτερα περιγράφουν τα δεδομένα μας.

3. Στη συνέχεια αρχίζουμε να βρίσκουμε τα θέματα. Εδώ η κωδικοποίηση εξετάζει τα διαφορετικά θέματα που έβγαλε ο ερευνητής και πως αυτά «δένονται» μεταξύ τους.

4. Αναθεωρούμε τις διαφορετικές θεματικές κατηγορίες. Βλέπουμε ποιες θεματικές μπορεί να είναι τελικά στην ίδια κατηγορία, ποιες μπορεί να χρειαστεί να εγκαταλείψουμε αλλά και γενικά στα δεδομένα μας πως αντανακλώνται οι κατηγορίες.

5. Ορίζουμε και ονοματίζουμε τις θεματικές ενότητες. Λέμε τι αφορά η κάθε ενότητα και δίνουμε ένα σχετικό όνομα.

6. Το γράψιμο της αναφοράς. Πρέπει να μπορούμε να γράψουμε μια ιστορία που θα πείσει τους αναγνώστες.

Ποια προβλήματα μπορεί να προκύψουν:

1. Να μην κάνουμε ανάλυση των δεδομένων. Τα διάφορα θέματα υποστηρίζουν το επιχείρημα που κάνουμε, δεν είναι μόνο τους ένα επιχείρημα.

2. Οι ερωτήσεις της συνέντευξης δεν είναι απαραίτητα τα θέματα που βγαίνουν από τα δεδομένα.

3. Φτωχή ανάλυση η οποία δεν αντικατοπτρίζει αυτό που συμβαίνει στα δεδομένα.

4. Αναντιστοιχία ανάμεσα στα δεδομένα και το επιχείρημα το οποίο υποστηρίζεται.

5. Αναντιστοιχία ανάμεσα στο επιχείρημα και τις επιστημολογικές αρχές που πρεσβεύει ο ομιλητής.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 77-101.

Willig, C. (2015). Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στην Ψυχολογία. Εισαγωγή. Αθήνα: Gutenberg.

Μπονίδης, Κ. (2004). *Το Περιεχόμενο του Σχολικού Βιβλίου ως Αντικείμενο Έρευνας: Διαχρονική Εξέταση της Σχετικής Έρευνας και Μεθοδολογικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Μεταίχμιο.